

Från Vadstena till Konradsberg - svensk psykiatri i historiens ljus

lennart.wetterberg@cns.ki.se

Svenska Psykiatriska Föreningens förhistoria

KLOSTEROMRÅDET

Vätterns strand vid Vadstena

1200-talet grundades
Helgeandshuset på
Helgeandsholmen

Stockholm i slutet av 1200-talet, sett från norr. Bilden är en rekonstruktion byggd på en kombination av kunskaper och gissningar. Vi vet således inte hur husen såg ut, hur långt man kommit på muren, om slottet var färdigbyggt, etc. Källorna talar om ett torn vid Norrbo, men vi vet inte vilket som avses. Det är fullt möjligt att broarna hade vindbryggor. Grunddragen i illustrationen är dock väl dokumenterade. Slottet med kärntorn och förborg ligger där dess nutida motsvarighet finns; detsamma gäller Bykyrkan (Storkyrkan). Den blivande Helgeandsholmen består ännu av två små holmar. Ett franciskankonvent har anlagts på den blivande Riddarholmen. Kring Stortorget är bebyggelsen tät, men det är glänsare mellan de nybyggda husen i söder. I öster kan hansentiska bryggor lägga till vid bryggorna, medan endast fiskebåtar har dragits upp på de slutande strändarna i väster. Illustration: Typoforn.

Stockholm i slutet av 1200-talet sett från norr (Dick Harrison, Jarlens sekel 2002)

Svenska psykiatrins historia

- Runstenar
- 1200-talet landskapslagar
- Helgeandshus
- Gustav Vasas 'samordning'
- Collegium medicorum 1663
- Psykiatrireformen 1774
- Psykiatri som term första gången 1808
- Vadstena Centralhospital 1829
- Konradsberg 1861
- Psykiatriska föreningen bildas 26 augusti 1905

Bergsven och Sigfast
och Fride reste
denna sten efter
Bure, fader sin.
Men Fardägn märkte.

Sjögren-Larssons
sjukdom

Helgeandshuset i Vadstena från början av 1400-talet

Mårten Skinnares Hus från början av 1500-talet

Ett helgeandshus var under medeltiden en vårdanstalt för fattiga och sjuka. Helgeandshusets vårdkapacitet i Vadstena räckte inte till och handelsmannen Mårten Skinnare byggde, under början av 1500-talet, ett hospital för de som var för sjuka för att få vård i Helgeandshuset. På befallning av Gustav Vasa år 1532 förenades Helgeandshuset med Mårten Skinnares stiftelse. Helgeandshuset är numera ett konditori vid Storgatan i Vadstena.

SPF 100 år LW

Hertig Magnus Vasa, en psykiatrisk studie av Greta Runnqvist-Olsson, Lund 1987.⁵

Örtagården i Vadstena med Rödornet
(rest av forna stadskyrkan) i bakgrunden.

SPF 100 år LW

Gustav Vasa
- riksföreståndare
1521-1523,
kung 1523-1560

Gustav Vasas valspråk:
Om Gud är med oss,
vem kan då vara mot oss

Helgerånet

FRÅN MÄSSBÖCKER TILL MUNKEPÄRMAR

CARLSSONS

Redaktion: Kersti Ahlström - In: Franska - Söderström

På bilden ser du Helgerånet - från mässböcker till munkpärmar. I samband med reformationen slaktade Gustav Vasa "munkeböckerna" för att återanvända det slitstarka pergamentet som omslag kring fogdarnas skattelängder. Antalet bevarade pergamentsomslag har beräknats till 70 000 boksidor. Munkepärmarnas innehåll och de sammanhang där dessa en gång brukades och vårdades.

Från Medeltidsmuseet
Stockholm

Benedictus Olai

1520 -1583

Een Nyttigh
Läkare Book

1578

Bengt Olofsson
f Örebro
d Uppsala
Var livläkare till
Erik XIV och
Johan III

För rasande
För sömnlöse
För then som
är halft
borttagen
För den som
bliver vild
För svagde
minne
Huvudvärk av
för många
tankar

Läkarsammanslutning 1663

- I mitten av 1600-talet fanns tolv läkare i Sverige varav åtta svenska.
- Fyra av dem sammanslöt sig i ett **Collegium Medicorum**
- Samma år utgick kungligt brev att ingen som inte examinerats inför detta kollegium fick utöva yrket.

Medicinalväsendets historia

Från dessa fyra läkare har medicinalväsendet vuxit fram

- 1663 Collegium Medicorum 16 maj
- 1688 Collegium Medicum 30 oktober
- 1813 Kongl. Sundhetskollegium 27 januari
- 1878 Kungl. Medicinalstyrelsen
- 1968 Socialstyrelsen som knoppade av
- 1990 kontrollmyndigheten Läkemedelsverket

Kommunerna stadgas att ta över ansvaret för de sinnessjuka 1763

Det blev stadgat att varje socken skulle sörja för sina fattiga. Kommunen skulle även ge sinnessjuka vårdplats.

På många fattiggårdar fanns en särskild byggnad för denna grupp, ibland var det celler i källaren eller på vinden i dårkistor.

Psykiatrireform 23 november 1774

- Kgl Maj:t förordnade att alla små hospital skulle indragas. Av ekonomiska skäl skulle ett fåtal centralhospital inrättas och dit skulle man flytta alla dårar med två undantag: Danvikens dårhus för Stockholms stad och Visby på grund av svårigheter att flytta patienter till fastlandet.

Omorganisationen 1774

- Trängsel och omyndighetsförklaring på hospitalen ersattes av hemlöshet och ensamhet i väntan på att de nya Centralhospitalen skulle byggas.
- Det första Centralhospitalet stod klart 1829 i Vadstena 55 år efter beslutet 1774.

Sverige skulle klara sig med några få Centralhospital i fem regioner (upptagningsområden)

- 1829 Vadstena
- 1830 Malmö
- 1837 Uppsala (ombyggnad 1841)
brann 1850
- 1845 Härnösand (ombyggnad 1862)
- 1857 Wäxjö

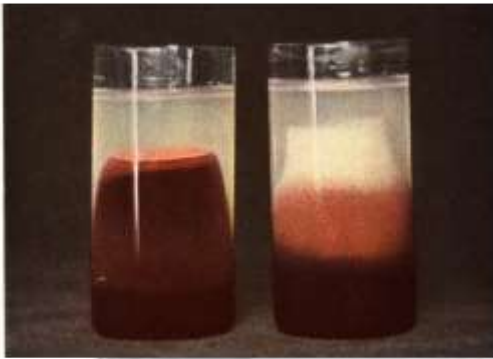
Vexjö asyl 1857 – från 1931 S:t Sigfrids sjukhus

Familjevårdens historia

Växjö samarbetade med Korsberga familjevård i Småland

Ett varmt långbad ansågs ha en lugnande effekt (S:t Sigfrids museum, Växjö)

Inre dialog.
EMDR?

I det här skåpet behandlades patienterna med sjutton vattendroppar per minut.

Posttraumatiskt stressyndrom, PTSD

- Behandlingsmetoder som visat god effekt är:
  1. **Kognitiv beteendeterapi (KBT).**
  2. **Eye Movement, Desensitization and Reprocessing (EMDR).**

Återskapande av traumatiska minnen med ögonrörelser.

3. **Behandling med SSRI**

Johann Christian Reil
1759 - 1813

Johann Christian Reil myntade ordet “psykiatri” 1808.

Reil, J. C. et al. (1808, Hg.).
Ueber den Begriff ... der Psychiaterie.

Jöns Jacob Berzelius
1779 - 1848

Samma år som Svenska
Läkaresällskapet bildades,
och vid den tid då
Natrium, Kalium
upptäcktes och Calcium
isolerades av J J
Berzelius.

August Strindberg föddes 22 januari 1849 på Riddarholmen i f d Karolinska Institutets bibliotek Stockholm

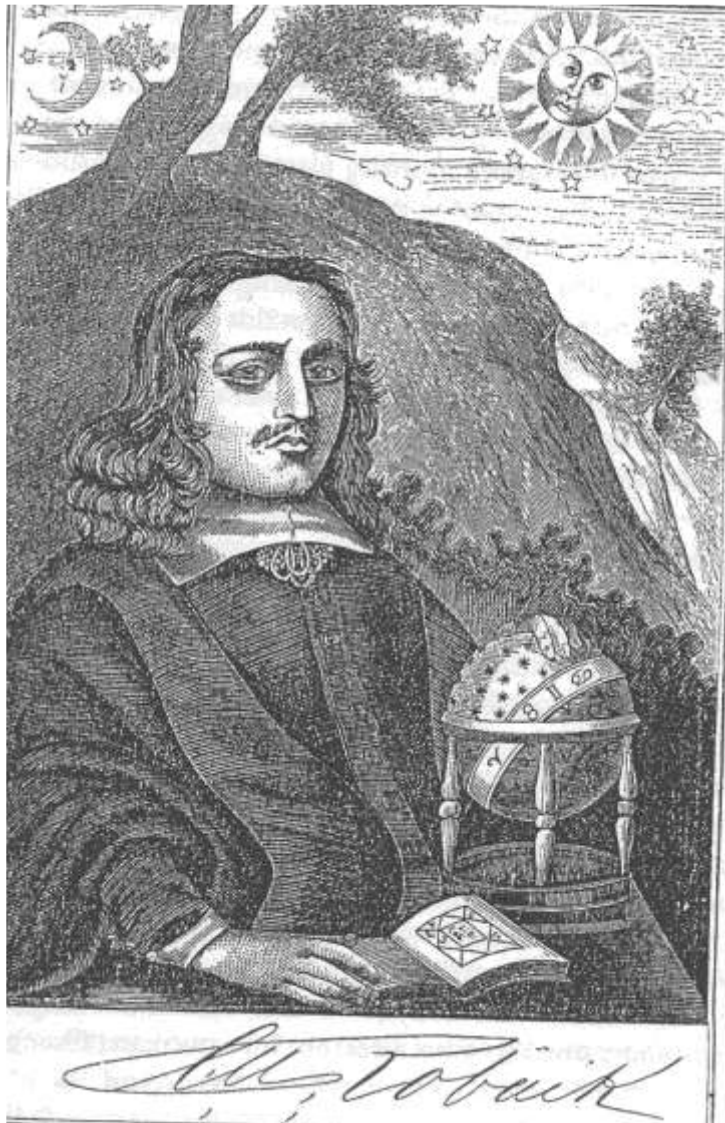
**Augusts far, Carl Oscar Strindberg
ångbåtskommissionär.**

**Augusts mor, Ulrica
Eleonora f Norling**

Det ursprungliga Karolinska institutet grundat 1810 var beläget i före detta kungliga bageriet, sedermera Sundhetskollegiets hus på Riddarholmen och flyttade 1816 till Kungsholmen. Huset ritat ur minnet av Augusts bror Carl Axel.

En svensk charlatan – "FalleboGök" Nilsson f. 1811

Alias "Dr CW Roback"

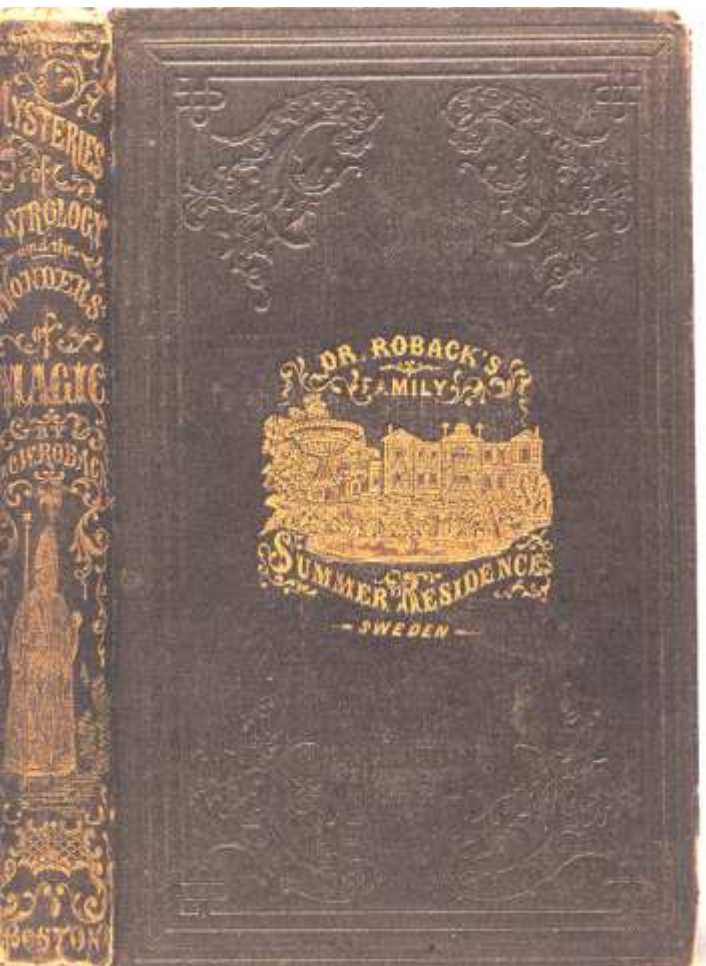

SPF 100 år LW

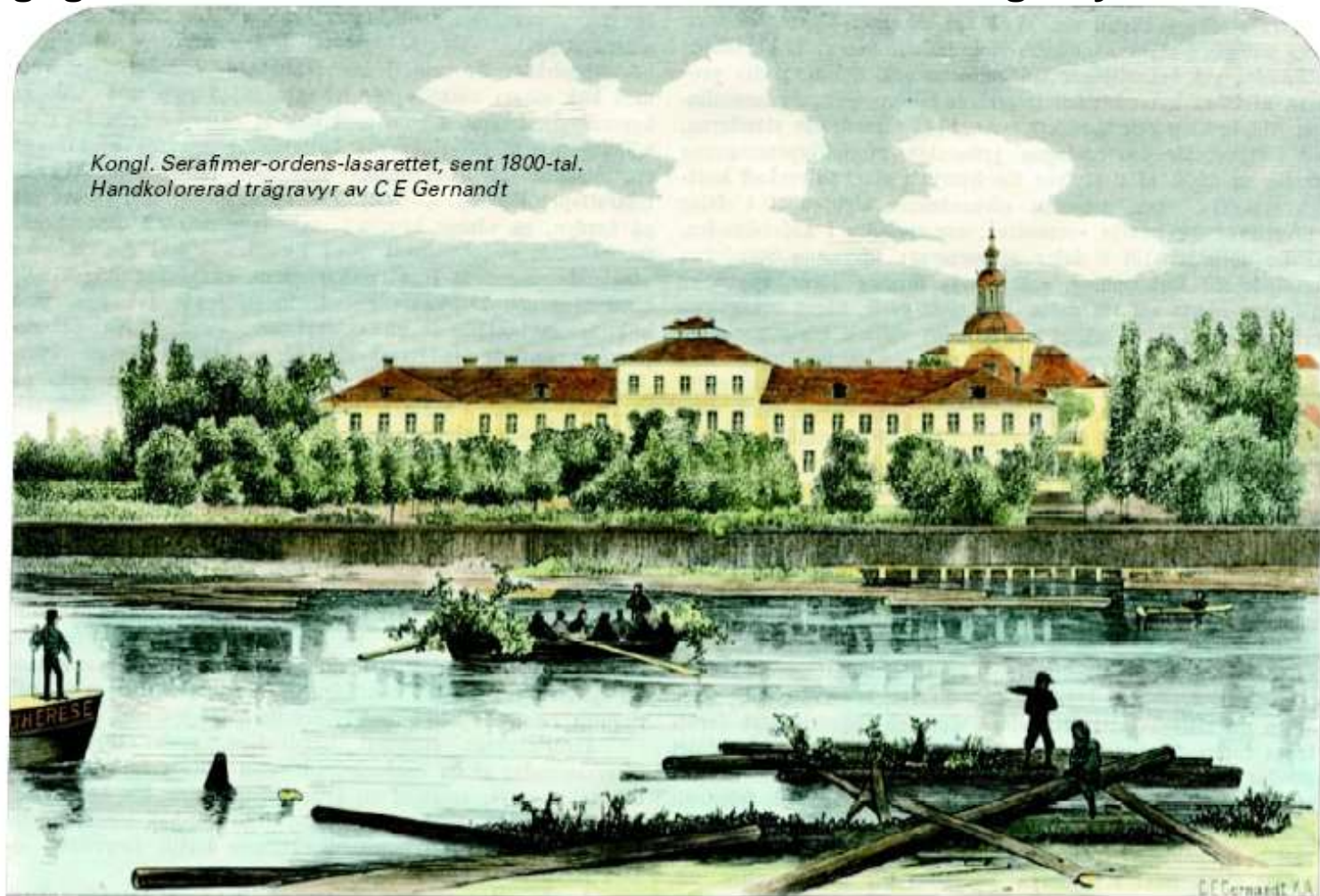
En kringresande falsk svensk doktor i Amerika

Dr. Roback (tidigare: Carl Johan Nilsson) använde en bild på Rosendals kungliga slott på Djurgården på sin biografi "Dr. Roback's Family Summer Residence, Sweden"

Dr C W Roback, "President of the Astrologic Society of Sweden". Boken utgiven 1854, i Boston, USA

Kongliga Serafimerorderns lasarett, sent 1800-tal, trägravyr CE Gernandt

Från 1813 – till 5 mars 1858 förekom ”provkur” på Lazarett t ex Serafen under 3 månader – tillfrisknade kunde gå hem – annars överfördes patienten till hospital med ’obotlighetsintyg’

Kedjor bälten & badkar

(72 x 150 x 69 cm)

användes i
1800-talets
psykiatriska
behandling

**Tortyr avskaffades
i Sverige 1734 och
pinorum 1772**

**Fången kunde bära
16 kg järnfängsel.
Straffet avskaffades
1854.**

Danvikens första syssloman

ur **En bok om Söder, 1953** av **Per Anders Fogelström**

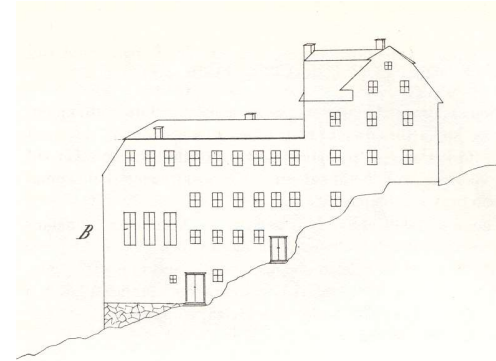
- I gamla Göstas många föreskrifter talas det om vad för sorts figur som bör väljas till syssloman för den nya anläggningen. Det säjs att det ska vara en "som the fattige haffuer kää, then ther och vijll leffua och döo med them ij Hospitalen". Men som den försiktige herre han var tillade kungen: om man en sådan bekomma kan ...
- Första gången misslyckades han också grundligt. Hans Jönsson hette mannen som valet föll på och efter några år står den de fattige "haffuer kää" anklagad för en massa stölder och övergrepp. Han har stulit spannmål som han bytt bort mot andra varor, han har ställt sina oxar och får i de fattigas stall och saltat in sitt kött i deras salt. Hans hustru har tagit av "hjonens" öl när hon bränt brännvin till försäljning och hållit en piga på spetalens bekostnad. Och ett stort hus på malmen har Jönsson byggt med drängar och virke från spetalen, en hel del av de intagnas privata ägodelar har han stulit. Det blev galgen för Danvikens första syssloman.

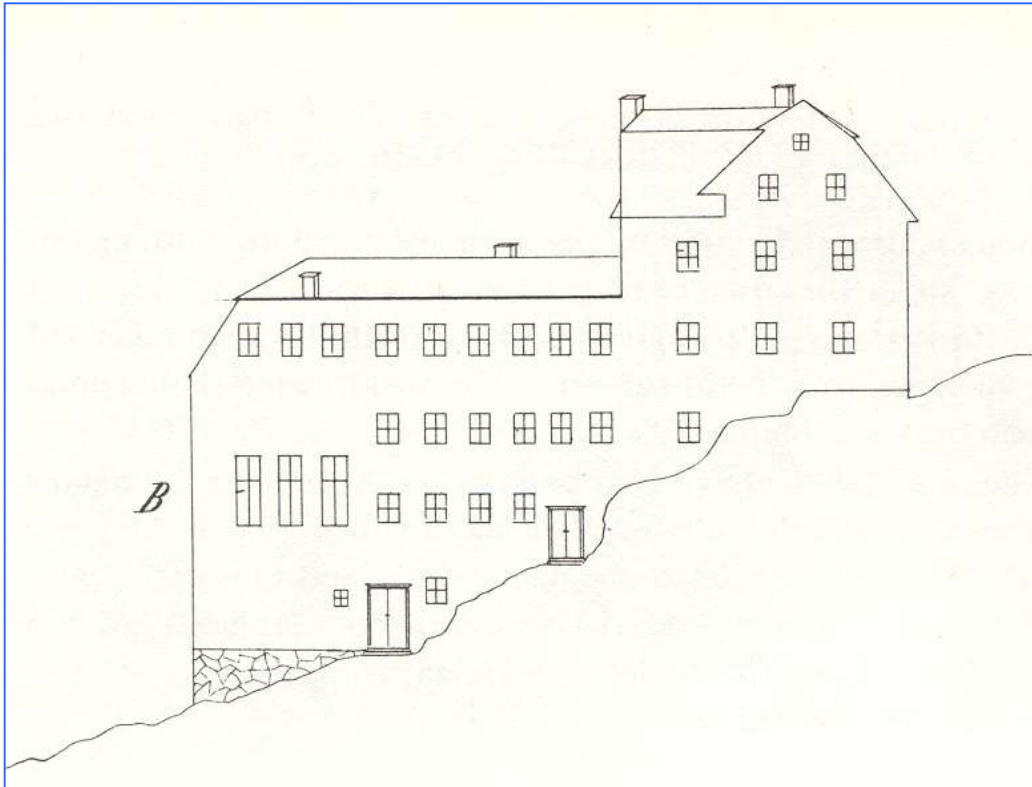
Danvikens Hospital april 2001 [1718](#) - [25](#) byggdes den ännu bevarade sjukhusbyggnaden, ritad av arkitekten [Göran Josuæ Adelcrantz](#) (1668-1739).

Danvikens dårhus 1813 - 1819

- 64 inneliggande
- 1813 till 1819 års slut
391 personer intagna
- 128 har lämnat dårhuset, fullkomligt
återställda
- 125 förbättrade eller för tidigt av släktingar
avhämtade
- 80 hava dött, de flesta av skörbjugg
- 58 inneliggande vid 1819 års slut

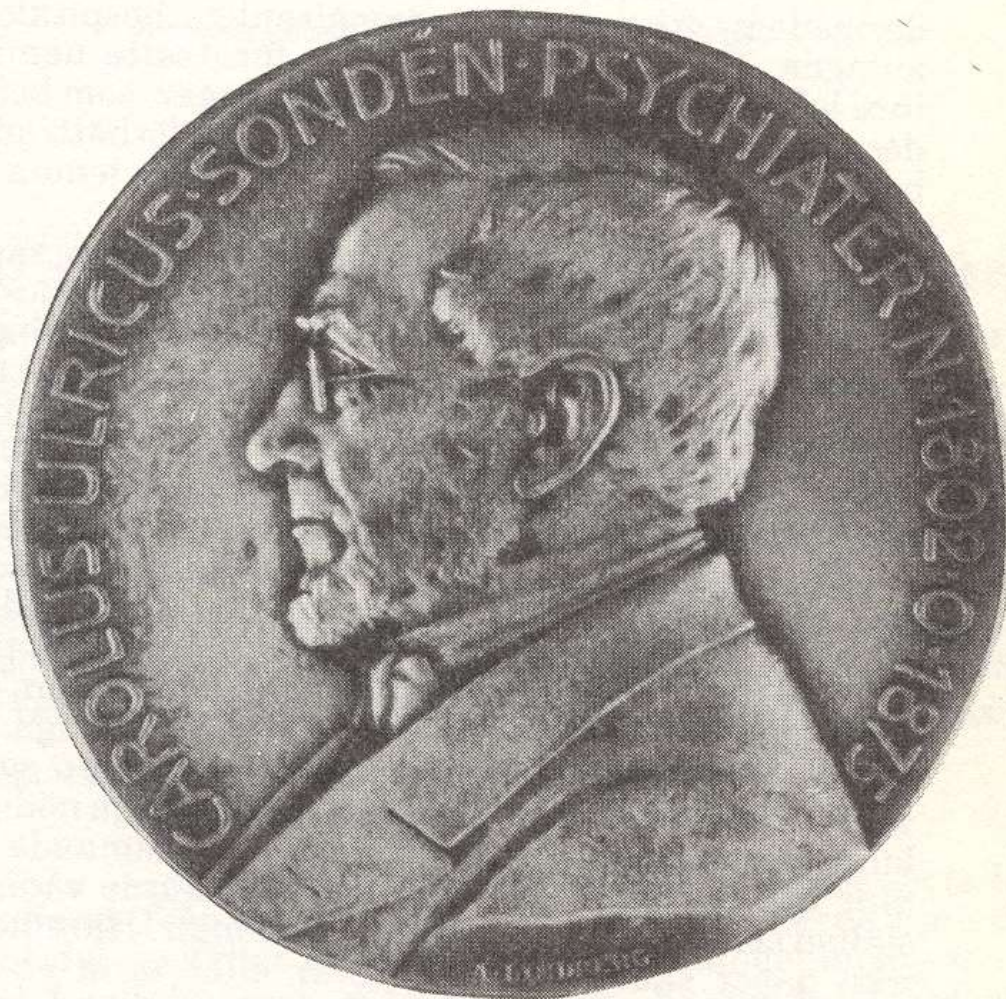

Danvikens dårhus betjening 1853 för ett 60-tal patienter (7 våningsplan)

- 1 vaktmästare
- 1 förestånderska
- 1 sjuksköterska
- 4 pigor
- 4 drängar

Carl Ulrik Sondén

**Född 1802 i
Landeryd
Östergötland**

Bildade 1861
patientföreningen
”Syddsföreningen
för sinnessjuka”
med uppgift att
bl a ge stöd i
eftervården

Carl Ulrik Sondén 1802 – 1875. Läkare vid Danvikens hospital 1832 – 62, medicinalråd 1858 – 74.

Finansiering av hospitalen

- Legaliserade tiggare – s k biddare
- Lotteri
- Brännvinsskatt
- % på sålda kortlekar
- Böter (vissa)
- Liköppning – obduktionsinträde
- 'Danvikspenning' från fartyg från utlandet (Farledsvaruavgift 1977:1119)
- Annan finansiering

Plansch över Konradsberg 1859

Stockholms Hospital för sinnessjuka å Konradsberg. Ur C J af Ekströmer: Om nya Hospitalet vid Stockholm med planscher, Hygiea, 1859.

Henrik Albert Törnqvist arkitekt. Född i Stockholm d. 7 jan. 1819. Törnqvist företog som statens resepenionär en vidsträckt utländsk studieresa och besökte under densamma Frankrike, Italien, Tyskland, Turkiet, Mindre Asien, Egypten och Nubien 1846--51.

**Stockholms hospital för sinnessjuka vid Konradsberg
1861 (foto 1890) – från 1931 Psykiatriska sjukhuset i
Stockholm – bytte namn 1968 till Rålambshovs sjukhus**

Lärarhögskolan 2005 Konradsberg, Stockholm

SPF 100 år LW

Professor Wilhelm Öhrström 1821-1891

Sveriges förste professor i
psykiatri 1861
(vid Karolinska Institutet
som fick universitetsstatus
samma år), samt
överläkare vid
Konradsbergs sjukhus
1861 – 1882 i 21 år

Tidigare stadsläkare i
Vadstena 3.6 1850 där
äldre brodern Ludwig var
borgmästare

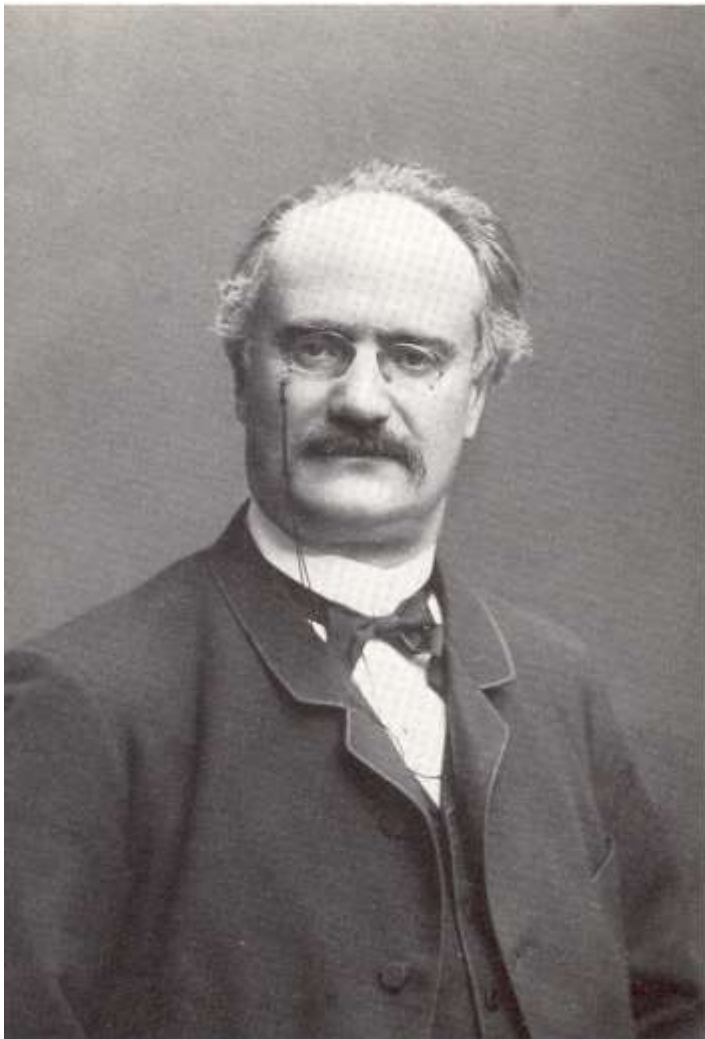

Kyrksalen

Konradsbergs hospital/ Rålambshovs sjukhus

togs i bruk 1861
”temporärt tills ett
Kapell hunnit
byggas i parken”

Professor Fredrik Björnström 1833-1889

Disputerade 1863 i Uppsala på
'Studier i elektroterapi' för att
bidra till 'lösning på
akupunktionsnålens verkningar'

Överläkare/professor Konradsberg
15.9 1882 till 23.9 1889

Nybyggda hospital i Sverige 1861 -

- 1861 Konradsberg
- 1872 Göteborg
- 1879 Lund
- 1887 Kristinehamn
- 1893 Piteå (Furunäset)
- 1905 Vänersborg (Restad)
- 1909 Långbro
- 1912 Säter
- 1912 Västervik
- 1915 Frösö

**Göteborgs Hospital 1872 -
från 1931 S:t Jörgens sjukhus**

**Lunds Asyl 1879 –
från 1931 S:t Lars sjukhus**

**Kristinehamns hospital 1887 –
från 1931 Mariebergs sjukhus**

**Piteå Hospital 1893 –
från 1931 Furunäsets sjukhus**

**Härnösands Hospital 1845, ombyggt 1862, (foto 1890)
– från 1931 Gådeå sjukhus**

SPF 100 år LW

Ernst Hjertröm 1849 -1902

Utbildad i Uppsala under Nils Gustav Kjellbergs ledning
Skrev bl a om "näringsvägran och tvångsmatning" 1878.

1881 - 1889 överläkare i
Härnösand

1883 disputerade på epilepsi

1890 -1902 Professor

Karolinska institutet

Studieresor bl a till Wien,
Bonn, Paris, Washington,
Chicago

”Katatoniker slangmatar sig själv”

Härnösands hospital

SPF 100 år LW

Akademiska sjukhuset, Uppsala från 1867. Ritat av H A Törnqvist som också ritade Konradsberg. Det skulle vara liknande standard på hospitalen för de sinnessjuka och Lazaretten, och lika resurser för män och kvinnor.

Thalamus betydelse för sambandet mellan kropp och själ

Emanuel Swedenborg
(1688-1772)

says:

The royal road of the sensations of the body to the soul... is through the corpora striata...

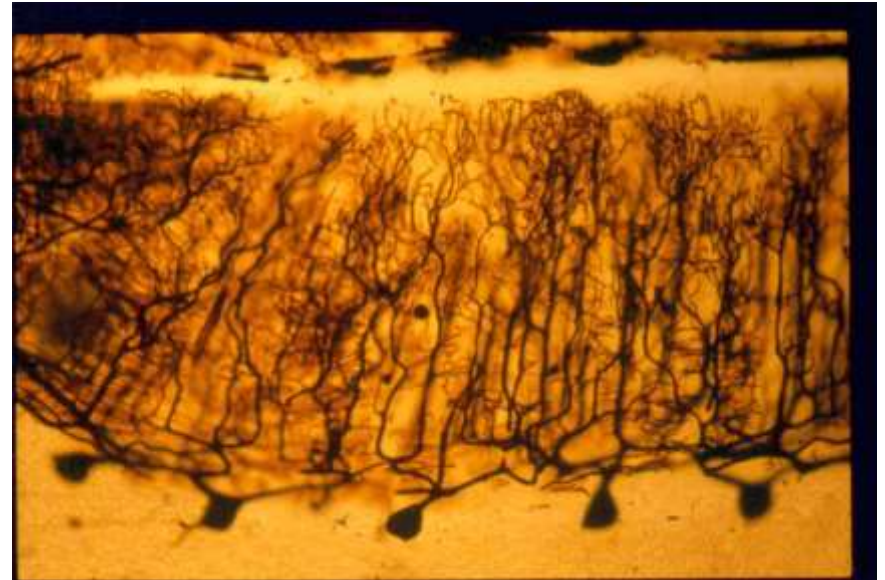
Arvid Carlsson
(1923 -)

Det nigrostriatala systemet utgår från substantia nigra och sträcker sig till corpus striatum. Detta system har betydelse för kontrollen av rörelse.

Camillo Golgi (Italien)

Neuronala nätverk, Nobelpriset 1906

Snittet av purkinjeceller i
lillhjärnan donerat till
Professor **Gustaf Retzius** Karolinska
Institutet år 1886

Deras forskning kunde klarlägga att
nervsystemet är uppbyggt av anatomiskt och
fysiologiskt självständiga celler och att
nervcellerna har förbindelse med varandra
genom synapser, kontaktställen där
nervimpulser överförs.

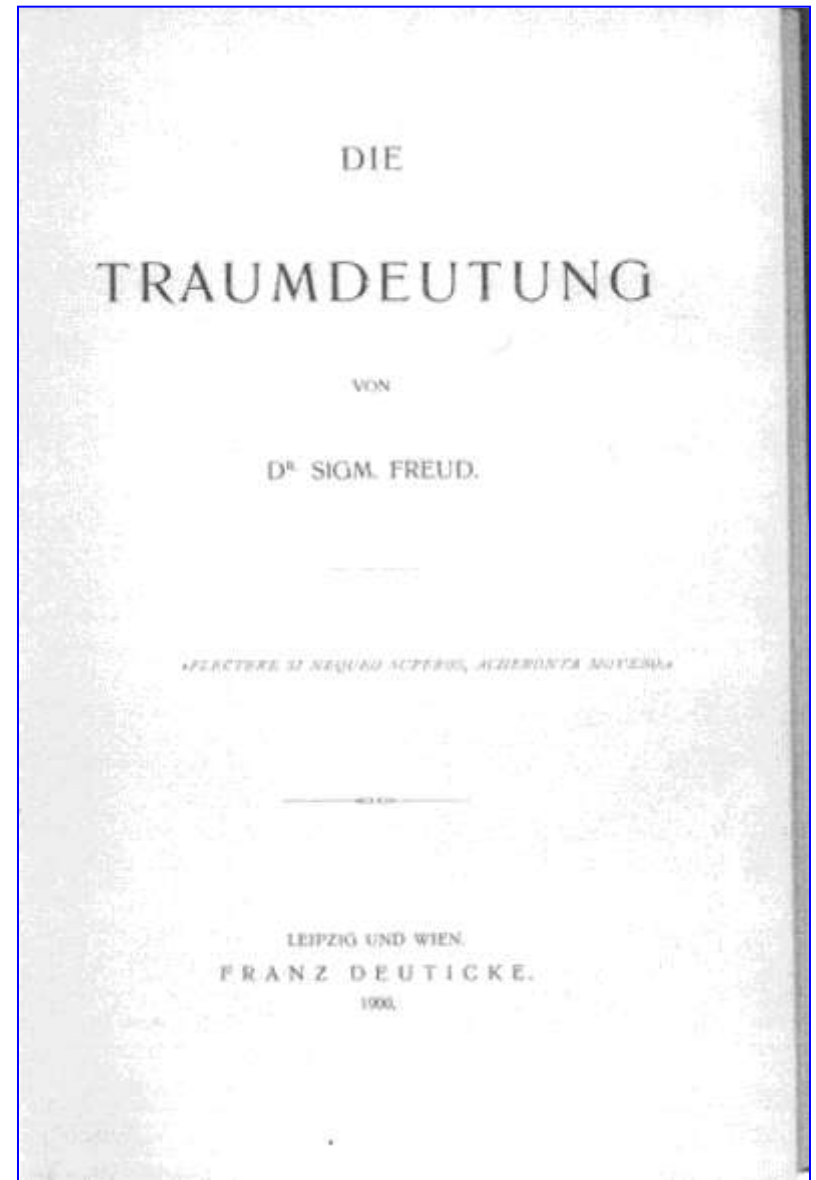

**Santiago
Ramón y Cajal,
Spanien**

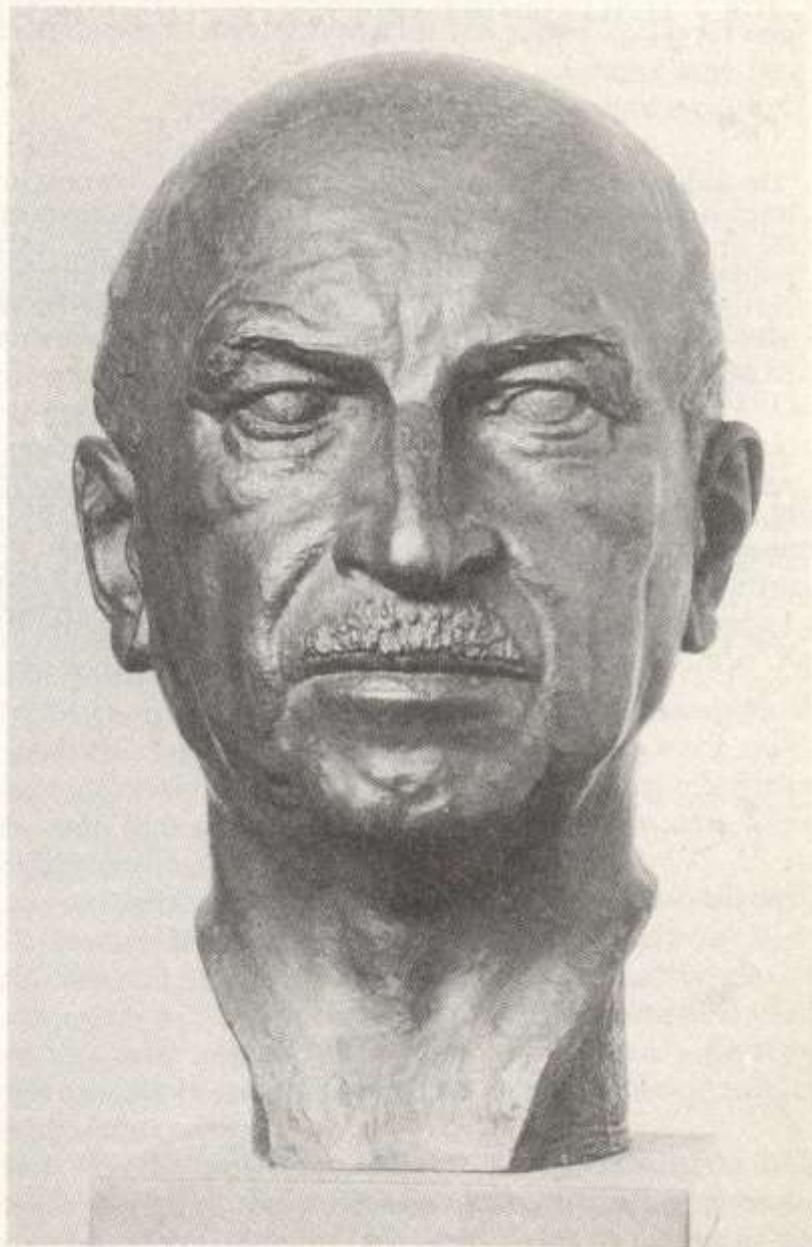
Emil Kraepelin, Dorpat (Tartu) Estland 1886
'dementia praecox' – senare schizofreni
(Gustav II Adolf grundade universitetet i Tartu 1632)

Bror Gadelius exemplar av första upplagan av 'Die Traumdeutung' av S. Freud 1900

Bror Gadelius 1862 – 1938. Professor i psykiatri vid Karolinska institutet. Foto av en byst hos Svenska Läkaresällskapet.

DET MÄNSKLIGA SJÄLSLIVET

I BELYSNING AV SINNESSJUKLÄKARENS
ERFARENHET

GRUNDLINJER TILL EN ALLMÄN PSYKIATRI

AV

BROR GADELIUS

Första delen

HUGO GEBERS FÖRLAG, STOCKHOLM

Professor Bror Gadelius i en översikt i Allmänna Svenska Läkartidningen 1904

Frisk nervcell har viss funktion,
Sjuk nervcell har störd funktion.

Men sambandet oklart. Att förhoppningarna till
förklaring ej äro uppfyllda beror på att

- 1. vårt kunnande om hjärnbarkens normala anatomi
är ofullständig**
- 2. våra kunskaper om sinnesjukdomarna motsvara
långt ifrån kliniska anspråk**

'Mycket, helt visst det mesta återstår'.

Norge på randen av krig

**- Svensker anmoder
væpnet angrep på Norge!**

Spenningen bygger seg opp. Sverige mobiliserer over 80.000 mann ved grensen. Kongen begjæres å abdisere.

Forholdet mellom Norge og Sverige er på bristepunktet - men fredelige forhandlinger planlegges for å løse konflikten uten krig.

Les mer her >>>

Erik Gustaf Boström
1902 - 13.4 1905

**Sverige hade fyra
statsministrar år
1905 då Svenska
Psykiatriska
Föreningen
bildades**

Christian Lundeberg
2.8 - 7.11

Johan Ramstedt
14.4 – 2.8

**Riksdagssession vid 1900-talets
början.**

SPF 100 år LW

Karl Staaff
7.11 - 1906

Redogörelse för Sv. psykiati-föreningens inkomst- och utgiftsstat år 1905.

Debet

Kassa

Konto

Kredit

Urbagda inskrifningsavgifter d. 26/8 05

D ^r : A. Knull	5 Kr
J. Nilander	"
F. Svenson	"
S. Wingquist	"
T. Björck	"
A. Lundgren	"
D. Sellberg	"
A. Björck	"
K. Norén	"
A. Granhalm	"
A. Fucertson	"
Inskatta i Sparbankakt	55 Kr
Ränta	0,59 "

55,59 Kr

Inga utgifter.

Behållning till år 1906

55,59 Kr

Nyköping d. 12 maj 1906
 Alfred Fucertson
 Kassaförvaltare

Psykiatriska föreningens möte

i Uppsala 1907

Psykiatriska föreningens 25-årsjubileum 1930 på restaurang Paradiset, Djurgården, Stockholm

Bror
Gadelius

**» Den dag kan gry då allt vårt
guld ej räcker att forma
bilden av den svunna tid«**

Fritiof Holmgren (1831– 1897),
professor i fysiologi i Uppsala,
utnämnd 1864.

Upprop

Svenskt sällskap för psykiatrins historia

På initiativ av professor Lennart Wetterberg, Psykiatriska kliniken S:t Görans sjukhus, Stockholm, föreslogs vid högtidshållandet den 29 mars 1982 av Bror Gadelius födelse för 120 år sedan att ett svenskt sällskap för psykiatrins historia borde bildas.

Vi anser det viktigt för att förstå problemen i dagens psykiatri att man på ett systematiskt sätt försöker belysa psykiatrins historiska perspektiv. Det är också viktigt att dokument, litteratur och föremål av historiskt intresse snabbt tillvaratas, registreras och arkiveras för att räddas åt framtiden.

Alla som är intresserade av psykiatrins historia och vill ha information om ett planerat konstituerande möte för bildandet av Svenska sällskapet för Psykiatrins Historia ombes anmäla sig till doktor Torleif Bratt, Gadeliusbiblioteket, Psykiatriska kliniken, S:t Görans sjukhus, Box 12500, 11281 Stockholm - helst före 1 juli 1982.

Det konstituerande mötet har planerats till 21 oktober, 1982 i Stockholm.

Stockholm den 29 mars 1982

Prof. em. Börje Cronholm

Docent Lennart Ljungberg

Prof. em. Torsten S:son Frey

Prof. Gunnar Lundquist

Prof. Gunnar Holmberg

Prof. Göran Sedvall

Prof. Bengt Jansson

Docent Stig Waldton

Docent Börje Lassenius

Prof. Lennart Wetterberg

Stockholm som ovan

Lennart Wetterberg

Svenska sällskapet för psykiatrins historia, grundades på Bror Gadelius födelsedag den 29 mars 1982 och höll sitt första sammanträde den 21 oktober 1982 i Kyrksalen på Rålambshovs sjukhus, Stockholm. Bror Gadelius döttrar Greta och Maja ses på första raden. Sällskapetets ordförande sedan 1982 Lennart Ljungberg.

- Referenser
- Aktuella forskningsprojekt
- Medicinhistoriska föreningar och sällskap
- Psykiatrihistoriska museer
- Kompletterande bildmaterial
- Aktuellt från Hippokrates 460 – 377 f Kr
- DVD-film ”Avertinbehandling” Konradsberg

TACK !